

MEHNAT MUHOFAZASI VA UNING XAVFSIZLIGI

Pardaqulov Asliddin Farxod o'g'li

Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat texnika universiteti

Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola mehnat muhofazasi va uning xavfsizligi masalalariga bag'ishlangan. Mehnat muhofazasi tushunchasi, xavfsizlik tamoyillari, xavfsizlikka ta'sir qiluvchi omillar va xalqaro tajribalar tahlil qilingan. Xavfsizlikni ta'minlashning asosiy tamoyillari va zamonaviy yondashuvlari muhokama qilingan. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar va ilg'or davlatlarning amaliyoti O'zbekiston sharoitida qo'llash uchun foydali tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Mehnat muhofazasi, xavfsizlik tamoyillari, xalqaro tajriba, ekologik xavfsizlik, texnik xavfsizlik, mehnat qonunchiligi.

ОХРАНА ТРУДА И ЕЕ БЕЗОПАСНОСТЬ

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы охраны труда и ее безопасности. Проанализированы понятие охраны труда, принципы безопасности, факторы, влияющие на безопасность, а также международный опыт. Обсуждены основные принципы и современные подходы к обеспечению безопасности. Также предложены полезные рекомендации по применению международных практик в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: Охрана труда, принципы безопасности, международный опыт, экологическая безопасность, техническая безопасность, трудовое законодательство.

WORKPLACE PROTECTION AND ITS SAFETY

Annotation: This article addresses the issues of labor protection and safety. It analyzes the concept of labor protection, safety principles, factors influencing safety, and international experiences. Key principles and modern approaches to ensuring safety are discussed. Additionally, practical recommendations for applying international practices in the context of Uzbekistan are provided.

Keywords: Labor protection, safety principles, international experience, ecological safety, technical safety, labor legislation.

Kirish

Inson hayoti va salomatligini muhofaza qilish bugungi jamiyatning asosiy maqsadlaridan biridir. Har bir davlat va tashkilotning barqaror rivojlanishida mexnat muxofazasi va xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ish joylarida xavfsizlik va qulaylik yaratish nafaqat ishchilar salomatligini saqlashga, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

So'nggi yillarda texnologik taraqqiyot va raqobatning kuchayishi natijasida ishlab chiqarish jarayonlari murakkablashib bormoqda. Bu esa mexnat xavfsizligi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning yangi yondashuvlarini talab etmoqda. Ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida xavf-xatarlarni minimallashtirish, ishchilarning mehnat faoliyati davomida xavfsizlik qoidalariga rioya qilishini ta'minlash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Ushbu maqola mehnat muxofazasi va uning xavfsizligi masalalariga bag'ishlanib, ishlab chiqarish jarayonlarida xavfsizlikni ta'minlash tamoyillari, xalqaro tajriba va milliy qonunchilik asosida amalga oshiriladigan choralarga e'tibor qaratadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning mexnat xavfsizligidagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Mexnat muxofazasi tushunchasi

Mexnat muxofazasi inson mehnat faoliyatining xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy chora-tadbirlar majmuasidir. Bu tushuncha ishlab chiqarish jarayonida xodimlar hayoti va salomatligini himoya qilish, xavf-xatarlarni kamaytirish hamda mehnat sharoitlarini yaxshilash maqsadini ko'zlaydi.

Mexnat muxofazasi uch asosiy yo'nalishni qamrab oladi:

1. **Texnik xavfsizlik:** Ish joylaridagi uskunalar va texnologiyalarni xavfsizlik talablariga muvofiq holda ishlatish.
2. **Sanitar-gigiyenik nazorat:** Ishchilarning sog'ligini saqlash uchun mehnat sharoitlarini optimallashtirish va zarur vositalar bilan ta'minlash.
3. **Huquqiy himoya:** Mehnat xavfsizligiga oid milliy va xalqaro qonunchilik me'yorlariga amal qilishni ta'minlash.

Mexnat muxofazasi faqat ishlab chiqarish korxonalarida emas, balki xizmat ko'rsatish sohalari, ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlarda ham qo'llanilishi kerak. Ishchilarni xavf-xatarlardan himoya qilish va ular uchun xavfsiz mehnat muhitini yaratish jarayonida quyidagi tamoyillar muhim o'rin tutadi:

1. **Profilaktika tamoyili:** Xavf-xatarlarni oldindan aniqlash va ularning oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish.

2. **Mas'uliyat tamoyili:** Ish beruvchi va ishchilarning mehnat xavfsizligini ta'minlash borasidagi o'zaro majburiyatlari.

3. **Doimiy nazorat tamoyili:** Ish joylarida xavfsizlik qoidalariga rioya etilishini monitoring qilish.

Mexnat muxofazasi tizimi davlatning mehnat qonunchiligi va xalqaro standartlarga muvofiq rivojlantiriladi. Ushbu tizimning samarali faoliyati nafaqat ishchilarning xavfsizligi va sog'lig'ini ta'minlaydi, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Xavfsizlik tamoyillari

Mexnat muxofazasi va xavfsizligini ta'minlashda asosiy tamoyillarni amalga oshirish mehnat jarayonlarida xavf-xatarlarni kamaytirish va xodimlar salomatligini saqlashga imkon beradi. Quyida xavfsizlik tamoyillarining asosiy yo'nalishlari bayon etilgan:

1. Profilaktika tamoyili

Xavfsizlikning eng muhim tamoyillaridan biri profilaktika hisoblanadi. Ushbu tamoyil xavf-xatarlarni oldindan aniqlash va ularning oldini olish choralarini ko'rishga qaratilgan. Bunga quyidagilar kiradi:

- Ish joylarida xavf-xatarlarni baholash va bartaraf etish uchun muntazam tekshiruvlar o'tkazish.
- Ishchilarga xavfsizlik qoidalari bo'yicha doimiy o'quv-seminarlar tashkil qilish.
- Xavfli jarayonlar va texnologiyalarni almashtirish yoki ularni xavfsizroq shaklga o'zgartirish.

2. Texnik xavfsizlik tamoyili

Texnik xavfsizlik – ishlab chiqarish uskunalarini xavfsiz va mehnat sharoitlariga mos tarzda ekspluatatsiya qilishni nazarda tutadi. Bu tamoyil quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ishlab chiqarish jihozlarining texnik holatini muntazam nazorat qilish.
- Uskunalarda xavfsizlikni ta'minlovchi himoya tizimlarini o'rnatish.
- Ishlab chiqarish texnologiyalarini xavfsizlik standartlariga muvofiq loyihalash.

3. Huquqiy himoya tamoyili

Ishchilar huquqlarini himoya qilish va xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash uchun qonunchilik talablariga qat'iy rioya qilish lozim. Bu tamoyil quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Davlat mehnat qonunchiligi talablariga mos ish sharoitlarini yaratish.

- Ishchilarning mehnat huquqlari buzilgan taqdirda ularga yordam ko‘rsatish.
- Xalqaro xavfsizlik standartlarini milliy qonunchilikka integratsiya qilish.

4. Ijtimoiy xavfsizlik tamoyili

Ushbu tamoyil xavf-xatarlar sodir bo‘lgan holatlarda ishchilarni ijtimoiy va moddiy ta‘minot bilan ta‘minlashni ko‘zda tutadi. Masalan:

- Ish joyida sodir bo‘lgan baxtsiz hodisalar yoki kasb kasalliklaridan sug‘urta qilish.
- Nogironlik darajasini aniqlash va ijtimoiy himoya choralarini ko‘rish.
- Ishchilarga yordam beruvchi ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish.

5. Tizimli yondashuv tamoyili

Xavfsizlikni ta‘minlash doimiy va tizimli yondashuvni talab qiladi. Bu quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Mexnat muxofazasi bo‘yicha dasturlarni ishlab chiqish va amalda qo‘llash.
- Xavf-xatarlarni boshqarishning zamonaviy usullarini joriy etish.
- Ish joylarida xavfsizlik qoidalariga rioya qilinishini doimiy nazorat qilish.

6. Jamoaviy javobgarlik tamoyili

Xavfsizlikni ta‘minlashda ish beruvchi va ishchilar o‘rtasidagi o‘zaro mas‘uliyat va hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Ishchilarning xavfsizlik qoidalariga rioya qilishi va ish beruvchining zarur sharoitlarni yaratishi xavf-xatarsiz mehnat jarayonini ta‘minlaydi.

7. Innovatsion tamoyil

Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlar xavfsizlikni oshirish uchun keng qo‘llaniladi. Masalan:

- Raqamli texnologiyalar yordamida xavf-xatarlarni monitoring qilish.
- Avtomatlashtirilgan va robotlashtirilgan tizimlarni joriy etish.
- Virtual o‘quv simulyatorlaridan foydalanish.

Xavfsizlik tamoyillari mehnat muxofazasi tizimining poydevorini tashkil etadi. Ushbu tamoyillarni amalda qo‘llash nafaqat xodimlarning hayoti va salomatligini himoya qilishga, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Mexnat muxofazasi tamoyillariga rioya qilgan holda xavfsiz va qulay mehnat muhitini yaratish har qanday tashkilotning ustuvor vazifasi bo‘lib qoladi.

Xavfsizlikka ta‘sir qiluvchi omillar

Mexnat xavfsizligini ta‘minlash uchun xavfsizlikka ta‘sir qiluvchi omillarni aniqlash va tahlil qilish muhimdir. Ushbu omillar ishlab chiqarish jarayonining turli jihatlar bilan bog‘liq bo‘lib, ularning boshqarilishi xavf-xatarlarni kamaytirishga yordam beradi. Xavfsizlikka ta‘sir qiluvchi omillar quyidagi guruhlariga ajratiladi:

1. Texnologik omillar

Ishlab chiqarishda foydalaniladigan texnologiyalar xavfsizlikka to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatadi.

- **Jihozlarning texnik holati:** Eski yoki noto‘g‘ri ishlayotgan uskunalar xavfni oshiradi.

- **Avtomatlashtirish darajasi:** Avtomatlashtirilgan texnologiyalar inson omili ta‘sirini kamaytirib, xavfsizlikni oshiradi.

- **Texnologik jarayonlarning murakkabligi:** Ko‘p bosqichli va murakkab texnologiyalarni noto‘g‘ri boshqarish xavf-xatarga olib kelishi mumkin.

2. Ekologik omillar

Ish joyidagi ekologik sharoitlar mehnat xavfsizligi uchun muhimdir.

- **Havoning sifat ko‘rsatkichlari:** Chang, kimyoviy moddalar, gazlar va boshqa zararli omillar ishchilarning sog‘lig‘iga ta‘sir qiladi.

- **Yoritish darajasi:** Yomon yoritilgan ish joylari baxtsiz hodisalar xavfini oshiradi.

- **Shovqin va tebranishlar:** Uzoq muddat davomida shovqin yoki tebranish sharoitida ishlash kasb kasalliklariga olib kelishi mumkin.

3. Inson omili

Ishchilarning psixologik va jismoniy holati xavfsizlikka katta ta‘sir ko‘rsatadi.

- **Malaka darajasi:** Yetarli darajada o‘qitilmagan ishchilar xavf-xatarlarni oshirishi mumkin.

- **Ruhiy holat:** Stress, charchoq yoki diqqatning susayishi baxtsiz hodisalarga olib kelishi mumkin.

- **Xavfsizlik madaniyati:** Ishchilarning xavfsizlik qoidalariga rioya qilish darajasi muhim ahamiyatga ega.

4. Ijtimoiy-psixologik omillar

Jamoa ichidagi munosabatlar va ishchilarning ijtimoiy sharoitlari xavfsizlikni ta‘minlashda ahamiyatli rol o‘ynaydi.

- **Jamoaviy hamkorlik:** Ishchilarning bir-biriga yordam berishi va xavfsizlik qoidalarini birgalikda bajarishi xavf-xatarlarni kamaytiradi.

- **Rahbariyatning yondashuvi:** Tashkilot rahbariyati xavfsizlikka e‘tibor qaratmasa, xavfsizlik tamoyillari e‘tibordan chetda qolishi mumkin.

5. Huquqiy omillar

Ish joyida xavfsizlikni ta‘minlashga oid qonunchilik va me‘yoriy hujjatlar xavfsizlik darajasiga ta‘sir qiladi.

- **Mehnat qonunchiligi:** Ish beruvchining xavfsizlikni ta‘minlashga oid majburiyatlari.

- **Xalqaro standartlar:** Xalqaro xavfsizlik standartlarini tatbiq etish xavfsizlikni oshiradi.

- **Tekshiruv va nazorat tizimi:** Davlat organlari tomonidan xavfsizlik qoidalariga rioya qilinishini muntazam nazorat qilish.

6. Tabiiy omillar

Ish joyining geografik va tabiiy sharoitlari ham xavfsizlikka ta'sir ko'rsatishi mumkin.

- **Iqlim sharoitlari:** Juda sovuq yoki issiq iqlim inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Favqulodda holatlar:** Zilzila, suv toshqinlari yoki boshqa tabiiy ofatlar xavf-xatarga olib kelishi mumkin.

7. Tashkiliy omillar

Tashkilotdagi boshqaruv va xavfsizlikka bo'lgan yondashuv muhim rol o'ynaydi.

- **Xavfsizlik bo'yicha treninglar:** Ishchilarning xavfsizlik bo'yicha muntazam o'qitilishi.

- **Nazorat tizimi:** Xavfsizlik qoidalariga rioya qilinishini kuzatib borish.

- **Favqulodda vaziyatlarga tayyorlik:** Favqulodda holatlar uchun reja va resurslarning mavjudligi.

Xavfsizlikka ta'sir qiluvchi omillarni to'g'ri aniqlash va ular ustida ishlash orqali ish jarayonida xavf-xatarlarni minimallashtirish mumkin. Har bir tashkilot ushbu omillarni e'tiborga olib, xavfsizlik tizimini shakllantirishi lozim. Bu nafaqat ishchilarning sog'lig'ini saqlashga, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Mexnat muxofazasi sohasida xalqaro tajriba

Dunyo miqyosida mexnat muxofazasi va xavfsizligini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Turli mamlakatlarda ushbu sohada yaratilgan ilg'or tajribalar va xalqaro tashkilotlarning faoliyati mexnat xavfsizligini ta'minlashning samarali tizimlarini shakllantirishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro tashkilotlarning roli

1. **Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO)** ILO mexnat xavfsizligi va muxofazasini ta'minlash bo'yicha xalqaro standartlarni ishlab chiqishda asosiy tashkilot hisoblanadi. ILO tomonidan qabul qilingan bir qator konvensiyalar va tavsiyalar global miqyosda mehnat huquqlarini himoya qilishga qaratilgan. Eng muhim konvensiyalar:

- **№155-sonli Konvensiya:** Mexnat xavfsizligi va sog'liqni saqlash bo'yicha umumiy tamoyillar.

- **№187-sonli Konvensiya:** Mexnat xavfsizligi bo'yicha xalqaro standartlarni mustahkamlash.

2. Xalqaro Standartlashtirish Tashkiloti (ISO)

ISO 45001 standarti mehnat xavfsizligi va salomatlikni boshqarish tizimini tashkil etish bo'yicha dunyo miqyosida tan olingan yondashuv hisoblanadi. Ushbu standart tashkilotlarga xavfsizlik tizimini samarali rejalashtirish, boshqarish va takomillashtirish imkonini beradi.

3. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO)

WHO mehnat jarayonida sog'liqni saqlashga qaratilgan strategiyalarni ishlab chiqadi va sog'lom ish muhitini yaratish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Ilg'or mamlakatlarning tajribalari

1. Germaniya

Germaniyada mehnat xavfsizligi "Ish muhofazasi to'g'risidagi qonun" (Arbeitsschutzgesetz) asosida tartibga solinadi. Germaniyada texnologiyalar xavfsizligini ta'minlashga katta e'tibor berilib, kasb kasalliklarini oldini olish uchun ilg'or dasturlar ishlab chiqilgan.

2. Yaponiya

Yaponiya xavfsizlik madaniyatiga alohida ahamiyat beradi. Ish joylarida xavf-xatarlarni aniqlash bo'yicha "Kaizen" tamoyili joriy etilgan bo'lib, bu jarayon doimiy ravishda takomillashtirib boriladi.

3. AQSh

AQShda xavfsizlik va sog'liqni ta'minlash bo'yicha Mehnat xavfsizligi va sog'liqni saqlash boshqarmasi (OSHA) faoliyat yuritadi. OSHA xavfsizlik standartlarini ishlab chiqish va ularga rioya qilinishini nazorat qilish bo'yicha samarali tizimga ega.

4. Shvetsiya

Shvetsiya ish joylarida xavfsizlik va salomatlik masalalarida ishchilarni faol jalb etish tizimini yo'lga qo'ygan. "Ish muhitini boshqarish akti" barcha tashkilotlarda xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratishni majburiy qiladi.

Xalqaro tajribaning asosiy jihatlari

- **Standartlashtirish:** Mehnat xavfsizligini boshqarish bo'yicha yagona xalqaro standartlarning joriy qilinishi.
- **Ishchilarni jalb qilish:** Ish joylarida xavfsizlik madaniyatini shakllantirishda ishchilarni faol ishtirok etishi.
- **Raqamli texnologiyalar:** Xavf-xatarlarni kuzatish va baholash uchun sun'iy intellekt va IoT tizimlaridan foydalanish.
- **Innovatsion yondashuvlar:** Ishlab chiqarish jarayonlarida xavf-xatarlarni minimallashtiruvchi avtomatlashtirilgan va robotlashtirilgan tizimlarni keng joriy etish.

O'zbekiston uchun tajribaning ahamiyati

O‘zbekiston mehnat muxofazasi tizimini rivojlantirishda xalqaro tajribadan keng foydalanmoqda. Jumladan:

- Xalqaro standartlarga muvofiq milliy qonunchilikni moslashtirish.
- Xavfsizlikni boshqarish tizimlariga ISO 45001 kabi xalqaro standartlarni tatbiq etish.
- Davlat mehnat inspeksiyasi faoliyatini takomillashtirish orqali xavfsizlik talablariga rioya etilishini nazorat qilish.

Mexnat muxofazasi sohasida xalqaro tajribani o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish milliy tizimni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tajriba xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, ishchilarning salomatligini himoya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xalqaro standartlar va ilg‘or amaliyotlarni o‘zlashtirish orqali O‘zbekiston mehnat xavfsizligini ta‘minlash sohasida barqaror rivojlanishga erishishi mumkin.

Xulosa: Mexnat muxofazasi va uning xavfsizligini ta'minlash jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Ish joylarida xavfsiz va sog‘lom mehnat sharoitlarini yaratish nafaqat ishchilarning salomatligini himoya qilish, balki ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada mehnat muxofazasi tushunchasi, xavfsizlik tamoyillari, xavfsizlikka ta’sir qiluvchi omillar va xalqaro tajriba tahlil qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **O‘zbekiston Respublikasi Mehnat Kodeksi** – Mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat. Toshkent, 2016.
2. **Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) konvensiyalari va tavsiyalari** – Mexnat muxofazasi va xavfsizlik bo‘yicha xalqaro me‘yorlar. (www.ilo.org)
3. **ISO 45001:2018** – Occupational Health and Safety Management Systems – Requirements with Guidance for Use. Xalqaro xavfsizlik va salomatlik boshqaruv tizimlari standarti.
4. **OSHA (Occupational Safety and Health Administration)** – AQSh Mehnat xavfsizligi va sog‘liqni saqlash boshqarmasi materiallari. (www.osha.gov)
5. **Germaniya "Ish muhofazasi to‘g‘risidagi qonun" (Arbeitsschutzgesetz)** – Ish joylarida xavfsizlik va salomatlikni tartibga soluvchi qonunchilik asoslari.